

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ СЛІДЧОГО

Серед юридичних спеціальностей професія слідчого потребує не тільки відповідних задатків, покликання та освіти, але й достатнього життєвого досвіду, цілого ряду професійних навичок та вмінь. Цей вид професійної діяльності пов'язаний із проведенням процесу дізнання та розслідування злочинів. Діяльність слідчого реалізується в намаганні розкрити злочин і полягає у зборі початкової інформації з метою вирішення професійних завдань.

Робота слідчого пов'язана з правовою оцінкою тих чи інших обставин, з рішенням нестандартних задач, із професійно-спрямованою спостережливістю, здатністю до систематизованого зіставлення фактів, реконструкції явищ тощо. Тому мислення слідчого повинно мати такі особливості як: *критичність, гнучкість, продуктивність, проникливість і рефлексивність*. Міжособистісне спілкування є також невід'ємною складовою частиною діяльності слідчого. У процесі розслідування, також, вагомим значення набуває професійна *інтуїція* слідчого, тобто здатність збагнення істини шляхом прямого її розсуду, уявне охоплення складної ситуації без розгорнутої системи міркування [1].

Щодо стану розробленості проблеми... Науково-дослідницька робота, щодо визначення професійно-важливих якостей слідчого проводилася різними видатними науковцями. Так наприклад існує професіограма слідчого, яку розробив авторський колектив у складі М.І. Ануфрієва, Ю.Б. Ірхіна, М.Н. Курко, Т.В. Нещерет, С.В. Омельченко, В.В. Снявського, О.В. Шаповалова. Професіограма складається з наступних професійно важливих якостей:

Морально-ділові: високий рівень правосвідомості, соціальної відповідальності, чесність, цивільна мужність, совісність, принциповість, непримиренність у боротьбі з порушеннями правопорядку, обов'язковість, сумлінність, ретельність, дисциплінованість, переважання мотивів соціальної значимості у сфері професійної діяльності, розвинута мотивація досягнення, виражена мотивація самоактуалізації.

Пізнавальні: високий рівень інтелектуального розвитку, гнучкість розумових процесів, спроможність до аналізу, завзятість при вирішенні завдань, уміння прогнозувати, уміння розрізнати головне і другорядне, спроможність до реконструкції явищ за їх, непрямими ознаками, спостережливості, творче мислення, відсутність емоційної деструкції, розвинута інтуїція, ерудованість, хороша пам'ять, розвинута довільна увага, пізнавальна активність, критичність до інформації.

Комунікативні: уміння встановлювати та підтримувати психологічний контакт, уміння розуміти внутрішній світ співрозмовника, його особливості, мотиви, наявний психологічний стан, комунікативна компетентність (уміння слухати, емпатія, доброзичливість, вільне володіння вербальними й невербальними засобами спілкування, самоконтроль), широкий спектр стилів поведінки в конфліктних ситуаціях, наявність лідерських (організаторських) якостей, почуття гумору, наполегливість і принциповість у відстоюванні прийнятних рішень.

Особистісні властивості: стійка адекватна самооцінка, самостійність та незалежність, сміливість, активність, відповідальність, самоповага.

Мотиваційні аспекти діяльності: мотиви спілкування, мотиви суспільної корисності, мотиви творчої діяльності [2].

Розглянемо ще один варіант професіограми слідчого, автором якої є А.М. Столяренко.

Мотиваційно-ціннісні особливості: розвинута правосвідомість, чесність, мужність, принциповість, сумлінність, ретельність, дисциплінованість, розвинута мотивація досягнення, виражена мотивація самоактуалізації.

Пізнавальні якості: високий рівень інтелекту, гнучкість розумових процесів (творче мислення, спостережливості, уміння прогнозувати, розвита інтуїція, гарна пам'ять, розвита довільна увага).

Комунікативні якості: уміння встановлювати психологічний контакт, володіння комунікативною технікою поведінки, наявність організаторських якостей.

Особистісні особливості: стійка, й адекватна самооцінка, самостійність і незалежність, відповідальність, самоповага [3].

Метою й завданням дослідження було наступне. У рамках особистого дисертаційного дослідження, з метою більш детального визначення професійно-важливих якостей слідчих та подальшої можливості побудови роботи у напрямку їх розвитку, за допомогою двох наукових методів дослідження – методу „опитування” (анкетування) та методу „експерименту” були виведені дві професіограми: „бажана професіограма” та „реальна професіограма” та, на основі їх порівняльного аналізу – „основної” професіограми слідчого.

Результати дослідження. Отже, на першому етапі дослідження, ми використали програму соціологічного опитування реально діючих слідчих райвідділів міста, щодо визначення ними бажано-необхідних професійно важливих якостей, використавши при цьому „Модифіковану карту особистості” К.К. Платонова, з деякими доповненнями. На нашу думку, до неї необхідно було включити деякі якості, що не увійшли до оригіналу – це такі, як емоційна стійкість, знання психології особистості, винахідливість в екстремальних ситуаціях, і навпаки – усунути з карти якості, стосовно швидкості роботи, якості, та її надійності.

Нашою метою стало виявлення необхідних професійно важливих якостей що до їх подальшого розвитку та формування у вищих навчальних закладах системи МВС, тобто на етапі становлення майбутнього співробітника, а усунені якості, на нашу думку, розвиваються вже у процесі професійної діяльності і залежать в багатьох випадках від тих якостей, на які ми робили акцент – емоційну стійкість, знання психології особистості, винахідливість в екстремальних ситуаціях та багато інших, що увійшли до карти.

У наведеній нижче таблиці-анкеті для оцінювання представлені 96 професійно важливих якостей. У переліку їх представлені якості різного характеру, а саме – комунікативної направленості: красномовний, тактовний, балакун, змістова мова, мова виразна і т. ін., рівня інтелектуального розвитку: високий розподіл уваги, хороше переключення уваги, яскрава уява, багата уява, швидко запам'ятовує, довго пам'ятати, точно пригадувати, швидко пригадувати, тямущий, вдумливий, критичний розум, кмітливий, розсудливий, гнучке мислення, допитливий, оригінальний, вміє логічно довести тощо, емоційно-вольової регуляції: емоційно стійкий, винахідливість у екстремальних ситуаціях, рішучий, наполегливий, стабільний, цілеспрямований, дисциплінований, мужній, відповідальний, сумлінний, миролюбний, злопам'ятний і т. ін., морально-етичної направленості:

чуйний, відкритий, правдивий, справедливий, шанобливий, скромний, щирий, ввічливий, соромливий, добрий, скромний, колективіст, довірливий, чесний, самокритичний, безкорисливий у дружбі, суспільно активний, дбайливий, безкорисливий, щедрий, вірний у дружбі і т. ін. Та ще ряд якостей, що носять різноплановий особистісний характер, які також, реально впливають на професійність слідчого – це такі, як акуратний, вишуканий, модний, непитущий, вірний у дружбі, безкорисливий у дружбі, оптиміст, ініціативний, прагне бути першим, після невдачі не падає духом, доміантний, ризиковий, педагогічно ставиться до встановлення правил, незабобонний, знання психології особистості.

Процедура оцінювання бажаних професійно важливих якостей слідчого проходила наступним чином: оцінювався ступінь необхідного прояву тієї чи іншої якості по 10-ти бальній системі. При цьому приводиться два варіанти однієї якості у полярності від 10-ти – до 1-го балу. Обираючи необхідний ступінь прояву, учасник опитування ставив позначку на тій цифрі, яка на його думку відповідає необхідності ступеню прояву якості у реально діючого слідчого. Опитування проводилося анонімно та на добровільній основі.

У результаті проведеного опитування 140 слідчих, були отримані наступні результати:

- *найменшими числовими показниками (від 5,11 до 5,98 балів)* необхідного ступеню прояву професійно-важливих якостей у слідчого визначилися такі якості: рухливий - 5,77 балів; балакун - 5,28 балів; наполегливий - 5,11 балів; вразливий - 5,68 балів; скромний - 5,81 балів; колективіст - 5,8 балів; довірливий - 5,6 балів; злопам'ятний - 5,84 балів; чуйний - 5,98 балів; відкритий - 5,95 балів; музичний слух - 5,79 балів; тонкі смакові відчуття - 5,86 балів.

- *найбільшими числовими показниками (від 7,09 до 7,54 балів)* були визначені такі професійно-важливі якості слідчого: працьовитий - 7,2 балів; відповідальний - 7,07 балів; рішучий - 7,03 балів; цілеспрямований - 7,16 балів; мужній - 7,37 балів; наполегливий - 7,09 балів; енергійний - 7,1 балів; змістова мова - 7,34 балів; мова виразна - 7,28 балів; вмє логічно довести - 7,40 балів; швидко запам'ятовує - 7,13 балів; довго пам'ятати - 7,11 балів; точно пригадувати - 7,37 балів; швидко пригадувати - 7,11 балів; тямущий - 7,19 балів; вдумливий - 7,2 балів; критичний розум - 7,19 балів; кмітливий - 7,48 балів; розсудливий - 7,2 балів; гнучке мислення - 7,36 балів; принциповий - 7,26 балів; допитливий - 7,54 балів; активний - 7,25 балів; після невдачі не падає духом - 7,08 балів; уважний - 7,21 балів; високий розподіл уваги - 7,04 балів; хороше переключення уваги - 7,22 балів; яскрава уява - 7,07 балів; емоційно стійкий - 7,11 балів; знання психології особистості - 7,22 балів; винахідливість у екстремальних - 7,26 балів.

Аналізуючи попередній досвід колег по визначенню професійно важливих якостей та складанню професіограми, ми дійшли висновку, що класифікація якостей потребує модифікації. Тому на базі отриманих даних, ми визначили його професіограма за новою класифікацією. Тобто у слідчого повинні бути розвинуті такі індивідуально-психологічні якості:

Таблиця цифрових показників ступеню прояву професійно важливих якостей реально діючих слідчих, згідно з психодіагностичним 16-ти факторним тестом Кеттелла

№	A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
С.А	7,4	7,1	7,5	6,1	5,6	7,0	6,3	5,6	4,9	5,1	6,2	6	5,7	5,5	6,3	4

Проводячи аналіз отриманих результатів, можна дійти висновку, що на перше місце по ступеню виразності вийшов фактор С – “емоційна нестійкість –

1. Емоційно-вольові якості: працьовитий, відповідальний, рішучий, цілеспрямований, принциповий, активний, мужній, наполегливий, енергійний, після невдачі не падає духом, емоційно стійкий, винахідливий в екстремальних ситуаціях, уважний.

2. Інтелектуальні якості: яскрава уява, високий розподіл уваги, хороше переключення уваги, вмєти логічно довести, швидко запам'ятовувати, довго пам'ятати, точно й швидко пригадувати, тямущий, вдумливий, критичний розум, кмітливий, розсудливий, допитливий, гнучке мислення, знання психології особистості.

3. Комунікативні якості: мова виразна, змістова, розвинутий артистизм, вмє вести діалог, легко встановлює контакт, вмє слухати та відмічати необхідне.

Таким чином, бажана професіограма слідчого, яку ми отримали в результаті опитування – є базовим ґрунтовним матеріалом для подальшої роботи в напрямку перевірки відповідної належності цих якостей у вдало діючих слідчих, що були, за результатами роботи, підвищені у посаді.

Експериментальним методом здійснювався другий етап дослідження реальних професійно важливих якостей слідчого. Для цього ми отримали числову вибірку 16-ти факторів особистості (тест Кеттелла) успішно діючих слідчих, визнаних центром практичної психології, як придатних до переміщення на вищу посаду. На основі отриманих ім даних, скласти „реальну” професіограму слідчого.

При організаційній підтримці ЦПП Одеського обласного управління внутрішніх справ нами була здійснена числова вибірка показників психодіагностичного 16-ти факторного тесту Кеттелла 53-х діючих слідчих. Їх психодіагностичні результати були признані спеціалістами центру, як відповідні та достатні професійному рівню придатності, що до посади слідчого та переходу на вищу – це може бути підставою до розгляду їх, як професійно важливих та проведеному порівняльного аналізу, стосовно нашої виведеної „бажаної” професіограми слідчого.

Числове обчислення суми здійснювалося по кожному з факторів тесту Кеттелла, а саме: фактор А – “замкнутість – товариськість”; фактор В – “інтелект”; фактор С – “емоційна нестійкість – емоційна сталість”; фактор Е – “підлеглість – домінування”; фактор F – “стриманість – експресивність”; фактор G – “підтверженість почуттям – висока нормативність поведінки”; фактор H “боязкість – сміливість”; фактор I – “жорсткість – чуттєвість”; фактор L – “довірливість – підозрливість”; фактор M – “практичність – розвинута уява”; фактор N – “прямолінійність – дипломатичність”; фактор O – “тривожність - впевненість у собі”; фактор Q1 – “консерватизм –радикалізм”; фактор Q2 – “конформізм – нонконформізм”; фактор Q3 – “низький самоконтроль – високий самоконтроль”; фактор Q4 – “розслабленість - напруженість” [4]. Відповідно до інструкції про інтерпретацію числових показників тесту, показники від 1-го до 4-гох – відповідає низькому показнику прояву тієї чи іншої якості; від 5-ти до 7-ми – середньому; від 8-ми до 10-ти – високому.

У результаті ми отримали наступні данні:

емоційна сталість ” – 7,5 балів (вища границя середнього рівня прояву), що свідкує про явно виражену у характері слідчого емоційну сталість,

стійкість щодо емоційних коливань.

Наступним, по ступеню прояву, вийшов фактор А - “замкнутість – товариськість” – 7,4 балів (вища границя середнього рівня прояву). Це підтверджує, виведення, як професійно важливої якості – вміння налагоджувати контакт із будь-яким прошарком населення, уміння говорити, і слухати.

Фактор В – «інтелект» вийшов на третю позицію по числовим показникам прояву у протестованих слідчих (7,1 бал). Інтелектуальний потенціал, завжди, був у повазі, а особливо, якщо річ іде про таку відповідальну професію, як слідчий.

7,03 бали набрав фактор G “підверженість почуттям – високої нормативності поведінки”. Такий показник, також, знаходиться на верхній межі середнього ступеню прояву. Це свідкує про достатній моральний контроль поведінки реально діючих слідчих.

Фактор Н “боязкості – сміливості” зайняв тверду середню позицію по ступеню виразності в особистості слідчого (6,3 бали). Надмірний прояв сміливості чи, навпаки – нерішучості, може призвести до невдачі у виконанні своїх службових обов’язків, тому середній показник даного фактору є оптимальним варіантом.

Також фактор О – “тривожність – упевненість у собі” розташувався на середніх позиціях (6,3 бали), що свідкує про адекватність особистої самооцінки, що є дуже не мало важливим.

Фактор N – “прямолінійність – дипломатичність” (6,2 бали) і фактор E – “підлеглість – домінування”

(6,1 бали) – проявляються у протестованих слідчих у середньому показнику, тобто відповідно до ситуації.

У межі нижньої межі середніх значень також опинилися такі фактори, як фактор Q1 – “консерватизм –радикалізм” (5,7 балів), фактор F – “стриманість – експресивність” і фактор I – “жорсткість – чуттєвість” (5,6 балів), фактор Q2 – “конформізм – нонконформізм” (5,5 балів), фактор M – “практичність – розвинута уява” (5,1 балів).

Усі показники останніх факторів опинилися на низькому рівні прояву. Це такі, як: фактор L – “довірливість – підозрілість”, фактор Q4 – “розслабленість - напруженість”.

З усього сказаного можна зробити висновок про профіль особистості реально діючого та успішного слідчого.

Отже середньостатистичний слідчий характеризується: добре розвинутим контролем над емоціями, тобто емоційною сталістю, добре розвинутою, але вибірковою комунікативністю; розвинутим інтелектом; обдуманною та оправданою рішучістю, добре розвинутим моральним контролем поведінки; середньою лідерською позицією, достатньою впевненістю у собі; адекватністю самооцінки; середньою тактовністю, середньою активністю; середньою чуттєвістю, з безумовно розвинутою інтуїцією; в однаковому ступені розвинутим практичним та образним мисленням; середнім рівнем комфортності; низьким рівнем прояву підозрілості.

Отримавши дві професіограми слідчого, ми маємо можливість здійснити їх порівняльний аналіз:

Таблиця порівняльного аналізу професіограм

<p>1. Емоційно-вольові якості: працьовитий, відповідальний, рішучий, цілеспрямований, принциповий, активний, мужній, наполегливий, енергійний, після невдачі не падає духом, емоційно стійкий, винахідливий в екстремальних ситуаціях, уважний.</p> <p>2. Інтелектуальні якості: яскрава уява, високий розподіл уваги, хороше переключення уваги, вміння логічно довести, швидко запам’ятовувати, довго пам’ятати, точно й швидко пригадувати, тямущий, вдумливий, критичний розум, кмітливий, розсудливий, допитливий, гнучке мислення, знання психології особистості.</p> <p>3. Комунікативні якості: мова виразна, змістова, розвинутий артистизм, вміє вести діалог, легко встановлює контакт, вміє слухати та відмічати необхідне.</p>	<p>1. Емоційно-вольові якості: добре розвинутий контроль над емоціями, емоційно сталий, добре розвинутий моральний контроль поведінки, середня активність, середня чуттєвість, обдумана та оправдана рішучість.</p> <p>2. Інтелектуальні якості: в однаковому ступені розвинуте практичне та образне мислення, розвинута інтуїція.</p> <p>3. Комунікативні якості: добре розвинута, але вибіркова комунікативність, середня лідерська позиція, достатня впевненість у собі, адекватність самооцінки, середній рівень комфортності, низький рівень прояву підозрілості.</p>
„бажана професіограма”	„реальна професіограма”

Проаналізувавши дві професіограми, та, зробивши порівняльний аналіз, ми дійшли висновку, що:

- ступінь прояву бажаних професійно важливих якостей та реальних різняться, а саме - бажані знаходяться у верхніх границях середніх показників прояву або займають високі позиції, а реальні, в більшості, займають середній ступінь прояву;

- стосовно інтелектуальних якостей, можна сказати, що їх прояв у професійній діяльності слідчого перевищує у „бажаний” реальності, тобто потребує розвитку;

- стосовно комунікативних якостей, аналіз показав, що „реальний” досвід переважає „бажаний” – це свідчить, що комунікативні навички, у цілому, вдосконалюються в результаті практики, на основі задагалець отриманих теоретичних знань.

Висновок. Порівнюючи дві професіограми, отримані в результаті двох самостійних досліджень, ми можемо, по-перше, зробити висновок, що різниця між ними є і це свідчить про дотепність нашого „критичного” дослідження, по-друге, можливості виведення та з’ясування правильної професіограми

реально діючого та успішного слідчого, основаної на вдалому доповненні недостаючих елементів та утворенню синдикату – орієнтира та взірця для майбутніх спеціалістів та нашої роботи в напрямку їх, розвитку у курсантів ВНЗ слідчої спеціальності. А саме:

- 1. Емоційно-вольові якості: добре розвинутий контроль над емоціями, емоційно стійкий, добре розвинутий моральний контроль поведінки, середня активність, середня чуттєвість, обдумана та оправдана рішучість, знання психології особистості, після невдачі не падає духом, винахідливий в екстремальних ситуаціях, уважний.

- 2. Інтелектуальні якості: в однаковому ступені розвинуте практичне та образне мислення, розвинута інтуїція, вміє швидко запам’ятовувати, довго пам’ятати, точно й швидко пригадувати, тямущий, вдумливий, критичний розум, кмітливий, розсудливий, допитливий, гнучке мислення.

- 3. Комунікативні якості: добре розвинута, але вибіркова комунікативність, середня лідерська позиція, достатня впевненість у собі, адекватність самооцінки,

середній рівень комфортності, низький рівень прояву підозрливості.

Дану професіограму ми беремо за основу подальшого дисертаційного дослідження в напрямку

розвитку професійно важливих якостей у курсантів ВНЗ системи МВС слідчої спеціальності, а саме – утворення формуючого тренінгу “Розвиток та тренування професійно важливих якостей майбутнього слідчого”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Еникеев М.И. Структура и система категорий юридической психологии. – М., 1996.

2. Професіографічна характеристика основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України (кваліфікаційні характеристики професій, професіограми основних спеціальностей) // Ануфрієв М.І., Ірхін Ю.Б., Курко М.Н., Нецерет Т.В., Омельченко С.В., Синявський В.В., Шаповалов О.В. Довідник., – К.: МВС України; КІВС, 2003. С – 6, 55, 59-60.

3. Столяренко А.М. Основные виды деятельности и психологическая пригодность к службе в системе органов внутренних дел: Юридическая психология. – С. 56-57.

4. Рабочая книга практического психолога // Технология эффективной профессиональной деятельности//под редакцией А.А. Деркача. – М., Издательский дом «красная площадь», 1996. С – 215-219.

Подано до редакції 14.05.07

РЕЗЮМЕ

Автор в этой статье актуализирует значимость своего научного исследования профессионально важных качеств следователя как важной составной психолого-педагогическое сопровождения учебно-воспитательного процесса. Она описывает выведенные

профессиограмы следователя “желаемую” и “реальную”, после чего, на основании их сравнительного анализа, выводит “основную” профессиограмму следователя, что легло в основу ее дальнейшего диссертационного исследования.

SUMMARY

The author analyzes the significance of scientific research on professionally important qualities of investigator as the basis for psychological and pedagogical accompaniment of educational process. The author describes

the introduced investigator’s profессиograms - “desirable” and “real”. The comparative analysis is the basis for author’s thesis research.